

Шевель А.В.¹, Дубров С.О.², Лісун Ю.Б.¹,
Углев Є.І.¹

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

¹ Державна наукова установа «Центр інноваційних медичних технологій НАН України»

² Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Питання захисту прав медичних працівників останнім часом набувають особливої актуальності. Сучасне медичне законодавство обумовлено недосконалістю нормативно-правової бази та відповідно браком ресурсів для підвищення правової грамотності медичних працівників, у зв'язку з чим вони нерідко потрапляють у складні ситуації. У статті висвітлено основні нормативно-правові акти, які регулюють інтереси у сфері охорони здоров'я та формують модель співвідношень лікар-пацієнт.

Мета: довести у доступній формі медичним працівникам основні нормативно-правові акти для підтримання їх знань у правовому полі та роз'яснити механізми мінімізації конфліктних ситуацій під час здійснення професійної діяльності.

Ключові слова: медичне право, законодавство України, права медичних працівників.

Права медичних працівників закріплені у найвищих законах країни, зокрема: у Конституції України, Основах законодавства України про охорону здоров'я, Кодексі законів про працю та Цивільному кодексі України.

Конституція України проголошує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1, ст. 49]. У частині 2 статті 283 Цивільного кодексу України зазначено, що охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом [2, ст. 283].

Права кожного на охорону здоров'я визначаються статтею 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Основи) [3, ст. 6], зокрема Основи визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні [3].

Гарантовані законодавством України права та обов'язки медичних працівників закладають основи професійної медичної діяльності та форму-

ють підвалини для належного забезпечення прав пацієнтів. Слід пам'ятати про те, що рівність у відносинах «лікар–пацієнт» базується на формулі: право одного суб'єкта медичних правовідносин кореспондує з обов'язком іншого суб'єкта. А відтак, деякі права медичних працівників можна з'ясувати із контенту обов'язків пацієнтів [4, ст. 7.1.].

Разом з цим права лікарів впливають із норм законодавства, які регулюють відносини щодо надання медичної допомоги і, безперечно, лікар користується всіма правами, які законодавство надає людині і громадянину.

Стаття 77 Основ передбачає низку професійних прав та пільг медичних працівників. Серед них право на: заняття медичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації; підвищення кваліфікації та перепідготовку у відповідних закладах та установах не рідше одного разу на п'ять років; належні умови професійної діяльності; обов'язкове страхування за рахунок власника закладу охорони здоров'я у разі заподіяння шкоди життю і здоров'ю медичного працівника у зв'язку

з виконанням ним своїх професійних обов'язків у передбачених законодавством випадках; вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності та ін. [3, ст. 77]. Слід звернути особливу увагу на право, передбачене статтею 77 Основ, — право на судовий захист професійної честі та гідності медика. Окрім того, відповідно до зазначеної статті медичному працівникові надається чимало пільг, зокрема у встановлених законодавством випадках він має право на скорочений робочий день і додаткову оплачувану відпустку, пільгові умови пенсійного забезпечення, пільгове надання житла та забезпечення телефоном тощо [3, ст. 77].

Ефективна організація праці медичних працівників є одним з основних факторів, що забезпечують охорону здоров'я населення і, як наслідок, зумовлюють соціальну стабільність у суспільстві [4, ст. 7.1.].

Варто відзначити, що успішне професійне спілкування лікаря з пацієнтом побудоване на вмінні розпізнати соціальний контекст ситуації, побудувати діалог з всебічним сприйняттям вербальної і невербальної інформації, правильно інтерпретувати поведінку і особливості пацієнтів. На основі отриманих даних лікарю необхідно прогнозувати можливі негативні зміни поведінки пацієнта, які пов'язані із захворюванням і лікуванням.

Враховуючи, що у своїй щоденній практиці лікар керується медичними стандартами, клінічними протоколами, нормативами надання медичної допомоги тощо, конфлікти між пацієнтом і лікарем не є рідкістю. Найпоширеніші конфліктні ситуації виникають через: невдоволення пацієнта якістю надання медичної допомоги у медичному закладі, невиправданим очікуванням від сервісу обслуговування (невідповідний ремонт у палаті, несмачна їжа, ранній підйом тощо), порушення лікарями норм етики та деонтології (підвищення тону голосу, некоректні коментарі попередніх медичних призначень і методів лікування, ігнорування пацієнта тощо), недостатнє інформування пацієнта про методи та етапи лікування, перебіг та наслідки.

Однак разом з цим існують дієві механізми мінімізації конфліктних ситуацій, дотримуючись яких медичний працівник захистить свої права та зможе запобігти їх порушенням. Розглянемо основні:

1. Належне ведення медичної документації

Передумовою, що гарантує правову безпеку медичних працівників є належне ведення первинної медичної документації (медичні карти амбулаторного або стаціонарного хворого, направлення, виписки, журнали, протоколи, щоденники тощо), в

якій фіксують усі етапи лікувально-діагностичного процесу: стан хворого, дії медичного персоналу, використані технології і матеріали тощо, що, до речі, є одним із пунктів посадової інструкції медичного працівника.

Слід знати, що при веденні медичної документації неприпустимо:

- Нерозбірливість, стислість та скорочення записів;
- виправлення та закреслення;
- невнесення результатів обстежень, аналізів тощо;
- неякісні щоденні записи тощо.

Так, за некоректне ведення медичної документації медичних працівників можуть притягнути до відповідальності, визначеної законодавством.

Тож належне ведення медичної документації — це, в першу чергу, саме захист лікаря.

2. Обов'язковість підписаної згоди пацієнта на медичне втручання.

Основи проголошують, що медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я [3, ст. 39].

Відповідно до цієї норми медичний працівник має надати пацієнтові повну, об'єктивну і всебічну інформацію з приводу майбутнього лікування, його можливих ускладнень й альтернативних методів лікування.

Доцільно нормативно закріпити надання фіксованого для кожного захворювання «мінімального стандарту» інформації у поєднанні з особливостями кожного конкретного клінічного випадку, тобто розробити окремий для даного виду медичного втручання друкований формуляр інформованої згоди [5, 84-93].

Перед підписанням інформованої згоди пацієнт має бути максимально проінформований лікарем про: стан свого здоров'я; результати проведеного обстеження; встановлений діагноз; мету медичного втручання; тривалість медичного втручання; можливий прогноз захворювання з лікуванням і без нього; наслідки медичного втручання; можливі ризики для життя і здоров'я; існуючі методи лікування даного захворювання; права пацієнта тощо.

Слід пам'ятати, що пацієнт має право відмовитися від лікування, у зв'язку з чим лікарю необхідно взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання - засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків [3, ст. 43].

При наявності ознак прямої загрози життю пацієнта і неможливості отримання згоди на медичне

втручання у пацієнта чи його законного представника - згода на медичне втручання не потрібна.

Таким чином підписана пацієнтом інформована добровільна згода на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення є юридичним підтвердженням згоди пацієнта на проведення діагностики та/або медичного втручання, тобто є обов'язковою, у зв'язку з чим інформовану згоду необхідно зберігати разом з медичною документацією.

3. Ознайомлення пацієнта з затвердженими правилами перебування і внутрішнього розпорядку у медичному закладі.

У правилах перебування і внутрішнього розпорядку у медичному закладі має бути зазначено права та обов'язки пацієнта, а також повноваження, права та обов'язки працівників медичного закладу. Правила мають включати режим роботи медичного закладу; розпорядок та режим дня; години відвідування хворих (вимоги до зовнішнього вигляду відвідувачів); відомості про медичний персонал та порядок видачі медичної документації тощо. Ознайомлення пацієнта з правилами є обов'язковим під розпис (медична карта амбулаторного (стаціонарного) хворого або у спеціальному журналі).

4. Дотримання медичної етики та деонтології

Медичний працівник зобов'язаний дотримуватися вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю [3, ст. 78].

У ситуаціях надання допомоги хворому, за обставин, які не передбачені законодавством, нормативними актами і посадовими інструкціями, лікар зобов'язаний враховувати насамперед інтереси хворого, принципи лікарської етики і моралі [6, ст. 3.2.].

Пріоритетом для кожного медичного працівника є пацієнт, його здоров'я та благо. А для кожного пацієнта є вкрай важливим аби лікар приділяв йому бажану кількість уваги, оскільки саме його стан здоров'я є найважливішим. Приділення пацієнту достатню кількість часу є надважливим, оскільки це попередить розвиток конфлікту в майбутньому. Не можна ігнорувати пацієнта, в сенсі ведення діалогу (доброзичливе ставлення, відповіді на запитання тощо), навіть коли є суттєві покращення у стані здоров'я в бік одужання та просто бракує часу, - пацієнт має розуміти, що ним опікуються та стан його здоров'я під пильним доглядом професіоналів.

5. Розробити інформаційні матеріали для пацієнта.

Перебуваючи у медичному закладі, пацієнт самостійно починає шукати якомога більше ін-

формації стосовно свого захворювання, але така інформація не завжди відповідає дійсності у конкретному випадку. Доцільно розробити інформаційні матеріали для пацієнта, в яких буде зазначено рекомендації з догляду, режиму, протипокази та ознайомити його з ними.

6. Погодження з пацієнтом плану лікування.

Важливим чинником у взаємодії між лікарем і пацієнтом є погодження плану лікування. Адже коли пацієнт достатньо проінформований про стан свого здоров'я та лікар погоджує з ним план майбутнього лікування, пацієнт підсвідомо починає довіряти своєму лікарю, а це мінімізує виникнення конфліктів у подальшому. Аби уникнути непорозумінь доцільно погодити план лікування з пацієнтом під розпис.

Слід зазначити, що згідно зі статтею 34 Основ лікар має право відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення [3, ст. 34].

Для захисту своїх прав, медичному працівнику слід пам'ятати, що відповідно до частини 1 статті 39-1 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» та статті 286 «Цивільного кодексу України» особа (пацієнт) має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також відомості, одержані при його медичному обстеженні [3, ст. 39; 2, ст. 283]. Отже, ця інформація має статус:

- 1) лікарської таємниці (різновид професійної таємниці),
- 2) конфіденційної інформації, тобто інформації з обмеженим доступом,
- 3) персональних даних про особу.

Законодавством визначено, що особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [3, ст. 80].

Навіть при дотриманні медичним працівником вищевказаних застережень, присутня велика кількість підстав для можливого невдоволення пацієнтів. Незначне відхилення від запланованих результатів дає підстави для обвинувачення лікаря у «лікарській помилці». Медичний працівник має знати, що у разі «безпідставних звинувачень», «порушення прав у професійній та/або трудовій діяльності», не слід «займатись самолікуванням», а необхідно звернутись до фахівця у галузі права (юриста, медичного адвоката). Проаналізувавши ситуацію та у разі виявлення факту порушення прав медичного працівника, юрист порадить механізм для юридичного захисту.

Однак, у разі виникнення непорозуміння між лікарем та пацієнтом, слід пам'ятати про необхідність налагодження позитивного діалогу на першому етапі виникнення непорозуміння, спираючись на знання прав та обов'язків пацієнта та не порушуючи їх.

ПІДСУМКИ

Законодавство України не в повному обсязі забезпечує регулювання відносин між лікарем і пацієнтом, тому питань залишається досить багато. З метою поваги до себе та своєї професії, підвищення якості надання медичних послуг населенню медичним працівникам слід знати визначені законодавством права та користуватися ними. Адже своєю діяльністю лікар повинен сприяти збереженню та підвищенню престижності професії, до якої належить [6 ст. 8.1.].

Фінансування / Funding

Немає джерела фінансування / There is no funding source.

Конфлікт інтересів / Conflicts of interest

Усі автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів /

All authors report no conflict of interest

Етичне схвалення / Ethical approval

Це дослідження було проведено відповідно до Гельсінської декларації та затверджено місцевим комітетом з етики досліджень /

This study was conducted in accordance with the Declaration of Helsinki and was approved by the local research ethics committee.

Надійшла до редакції / Received: 10.03.2021

Після доопрацювання / Revised: 01.04.2021

Прийнято до друку / Accepted: 28.05.2021

Опубліковано онлайн / Published online: 30.06.2021

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р./Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/rv/435-15#Text>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992р./Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
4. Сенюта І.Я. Практичний посібник «Права людини у сфері охорони здоров'я» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://medicallaw.org.ua/yudavnytstvo/praktychnyi-posibnyk-prava-liudyny-u-sferi-okhorony-zdorovia/>
5. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. «Медичне право України» Підручник/За аг. Ред. д.ю.н., проф. С.Г. Стеценка.–К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008.– 507 с.
6. Етичний кодекс лікаря України: Прийнятий та підписаний Всеукраїнським з'їздом лікарських організацій та X З'їздом Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторія 27.09.2009р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09#Text>

SHEVEL A.V., DUBROV S.O., LISUN YU.B., UGLEV E.I.

LEGAL ASPECTS OF PROTECTION OF MEDICAL WORKERS DURING PROFESSIONAL ACTIVITY

The issues of protection of the rights of medical workers have recently become especially relevant. Modern medical legislation is due to the imperfection of the legal framework and, consequently, the lack of resources to improve the legal literacy of health professionals, in connection with which they often find themselves in difficult situations. The article highlights the main legal acts that regulate the interests in the field of health care and form a model of the doctor-patient relationship.

Objective: to prove in an accessible form to health professionals the main legal acts to maintain their knowledge in the legal field and to explain the mechanisms for minimizing conflict situations during professional activities.

Key words: medical law, legislation of Ukraine, rights of medical workers.

УЧАСТЬ АВТОРІВ В ПІДГОТОВЦІ СТАТТІ:

Шевель А.В. – підготовка юридичної частини, написання статті,
Дубров С.О. – загальне керівництво, назва статті, науковий інтерес,
Лісун Ю.Б. – збір та обробка даних, написання статті,
Углев Є.І. – збір та обробка даних, написання статті.